

№ 25 (282)
Ліпень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Успаміны: аддаў жыццё за ўнука –** стар. 3
- **Наша гісторыя: Яркойскі, папярэднік вялікіх адкрыццяў –** стар. 5
- **Герайчнае: Котлін, «Марат» і беларусы –** стар. 7

На тым тыдні...

● 25 чэрвеня ў сталічнай галерэі «Скарбніца» адкрылася выстаўка «На сваёй зямлі» вядучага мастака па строях Алены Галіеўскай. У экспазіцыі прадстаўленыя строі, галаўныя ўборы, трыкатаж, аксесуары, створаныя ў «Скарбніцы», а таксама батык і карціны, напісаныя алеем. Працы А. Галіеўскай цесна звязаныя з беларускай народнай традыцыяй, яна актыўна займаецца рэканструкцыяй рэгіянальных строяў. Мастачка таксама стварае сцэнічныя касцюмы для фальклорных калектываў і эстрадных спевакоў.

● 25 чэрвеня у мінскай PhotoGallery ЗНЯТА (якая месціцца ў кінатэатры «Цэнтральны») адкрылася выстаўка рэпартажнай фатаграфіі «МЫ» Сяргея і Дзмітрыя Брушко. Фатаграфіі бацькі і сына Сяргея і Дзмітрыя Брушко – адлюстраванне цэлай эпохі, якая расцягнулася на тры дзясяткі гадоў. Розныя пакаленні, розныя погляды на жыццё, розныя часы і людзі, захаваныя двума фотакарэспандэнтамі. Сяргей доўгі час працаваў у рэдакцыі газеты «Чырвоная змена», а некалькі гадоў таму заўчасна памёр.

На адкрыцці выступіў гурт «Князь Мышкин».

● У адзеле абслугоўвання школьнікаў малодшых класаў Магілёўскай абласной бібліятэкі імя У.І. Леніна адбыўся літаратурны экскурс у чарадзейны свет беларускіх міфаў, паданняў і казак. Бібліятэкар Алена Шарзай запрасіла юных чытачоў у «Вандроўку на калясніцы часу», каб сустрэцца з найбольш папулярнымі казачнымі персанажамі і асобамі беларускай міфалогіі.

● 26 чэрвеня ў Мсціславе адбыўся VIII Фэстываль мастацтваў імя народнага артыста Беларусі Мікалая Чуркіна, прысвечаны 140-годдзю кампазітара. Да імпрэзы Дзяржаўны канцэртны аркестр пад кіраўніцтвам М. Фінберга падрыхтаваў прэм'ерную праграму «Мікалай Чуркін. Вяртанне».

Менавіта на Мсціслаўшчыне ў 1922 г. М. Чуркін стварыў першую беларускую нацыянальную оперу «Вызваленне працы». Ён працаваў у горадзе настаўнікам і кіраўніком калектыву мастацкай самадзейнасці.

Напрыканцы фестывалю аркестр прэзентаваў адмысловую праграму «У падарунак – песня», прысвечаную 65-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і Году роднай зямлі.

● 27 чэрвеня ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі прайшло адкрыццё VIII Рэспубліканскага фестывалю нацыянальных культур, прысвечанага 65-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. У праграме былі тэатралізаванае дзейства «Беларусь – наш агульны дом», выстаўка дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва майстроў народнай творчасці, урачысты канцэрт лаўрэатаў фестывалю нацыянальных культур.

● 30 чэрвеня ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі пры падтрымцы Смаленскага дзяржаўнага музея-запаведніка адкрылася выстаўка «Выратаваныя культурныя каштоўнасці». На ёй прадстаўленыя творы рускага і заходнеўрапейскага жывапісу, а таксама дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва XVI–XIX стст.

Пад такой назвай 25 чэрвеня ў Магілёўскай абласной бібліятэцы імя У. І. Леніна адбылася святочная прэзентацыя фотаэкспазіцыі, прысвечанай 65-годдзю вызвалення Беларусі і горада Магілёва ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Фотаэкспазіцыя з'яўляецца данінай памяці і ўдзячнасці пакаленню пераможцаў, якія выстаялі і перамаглі, далі магчымасць будучым пакаленням жыць і працаваць пад мірным небам.

Праект падрыхтаваны пры актыўным удзеле Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея імя Е.Р. Раманава, які прадставіў на выстаўку значную колькасць фотадакументаў з сваіх фондаў.

Мы шмат ведаем пра вайну з кніг, архіўных матэрыялаў, успамінаў ветэранаў, але найбольш моцнае эмацыянальнае ўражанне на чалавека робяць фотаздымкі таго часу. Старонкі

вызвалення Магілёва вачыма ваенных фотакарэспандэнтаў С. Гураўя, П. Бернштэйна, В. Шароўскага, Б. Яраслаўца даюць магчымасць нам, сённяшняму пакаленню, уявіць пераможныя і трагічныя імгненні гэтай падзеі. Сярод прадстаўленых фотадакументаў: «Фарсіраванне р. Днепр каля Магілёва», «У Магілёве ў дзень вызвалення», «Часткі Чырвонай Арміі ўступаюць у Магілёў», «Савецкія танкі на вуліцах вызваленага Магілёва», «Група савецкіх салдат з жыхарамі Магілёва», «Від на Магілёў пасля вызвалення. Аэраздымкі», «Першамайская дэманстрацыя ў Магілёве ў першыя пасляваенныя гады» і інш.

Пра гісторыю стварэння гэтых фотадакументаў і іх аўтараў падрабязна расказала гасцям прэзентацыі вядучы навуковы супрацоўнік названага музея Людміла Кандраць-

ева. Кандыдат гістарычных навук Ігар Пушкін адзначыў неабходнасць усталявання ў Магілёве памятнага знака ў гонар усіх абаронцаў і вызваліцеляў горада.

На прэзентацыю ў якасці ганаровага гасця быў запрошаны ветэран Вялікай Айчыннай вайны, палкоўнік у адстаўцы Пётр Віктаравіч Асмалоўскі, які падзяліўся з удзельнікамі свята ўспамінамі пра вайну і ўражаннямі ад фотавайстаўкі. Ён падкрэсліў важнасць такіх праектаў у справе патрыятычнага выхавання моладзі і ад імя ветэранаў выказаў жаданне прымаць у іх актыўны ўдзел.

Фотаэкспазіцыя будзе дзейнічаць у абласной бібліятэцы на працягу года і дазволіць магіляўчанам яшчэ раз дакрануцца да герайчных старонак гісторыі роднага краю.

Тамара КАЛІНІНА,
загадчыца аддзела беларускай
літаратуры і краязнаўства
Магілёўскай абласной
бібліятэкі

На сучасным носбіце

Каб тэкст не чырванеў ад непісьменнасці

1 ліпеня ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа НАН Беларусі прайшла прэзентацыя першага ў нашай краіне электроннага граматыка-парадыгматычнага слоўніка беларускай мовы «Парадыгма» і пашыранай версіі праграмы правапісу беларускай арфаграфіі «Літара», якую арганізавалі творчы калектывы распрацоўшчыкаў і Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. Вялі імпрэзунавоўцы Фёдар Піскуноў і Геннадзь Цыхун. Бадай, кожны камп'ютэрны карыстальнік зазначыць для сябе карысць такіх праграмаў. Бо, працуючы ў «Microsoft Word», многім даводзілася або змірыцца з пастаянным падкрэсліваннем словаў ці моўных абаротаў (як значылі выступоўцы падчас прэзентацыі, «праграма праверкі проста чырванее»), або і ўвогуле адключыць яе –

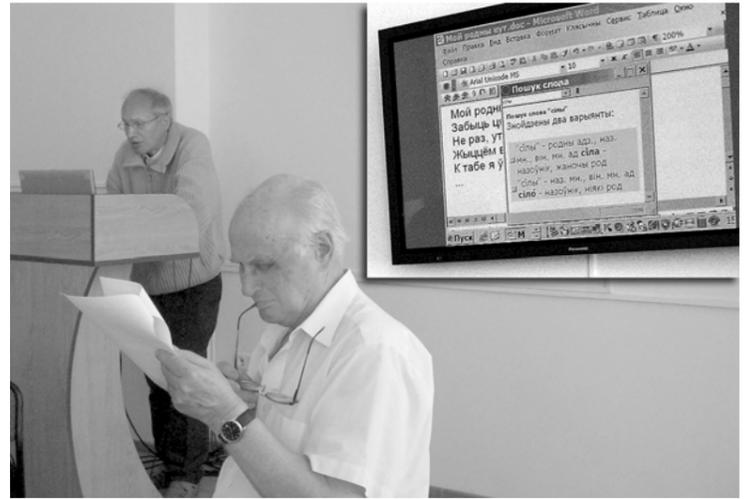
«Windows» усё яшчэ застаецца небеларусізаваным, хаця перыядычна чуткі пра тое з'яўляюцца. Вось і бяруцца за гэтую справу нашыя суайчыннікі самі. Некалі мы пісалі пра CD з беларусізацыямі папулярных камп'ютэрных праграмаў (выдавец Алякс Мазанік).

Аўтарам ідэі і кіраўніком стаў Фёдар Піскуноў. Хімік паводле адукацыі, супрацоўнік Фізіка-тэхнічнага інстытута НАН Беларусі, ён загарэўся ідэяй стварыць праграму праверкі беларускага правапісу. У аснову пакладзеныя слоўнікі нашай мовы апошніх дзесяцігоддзяў.

У прэс-рэлізе да праграмаў зазначаецца, што «Парадыгма» функцыянуе як дапаможны сродак для атрымання экстраных даведак граматычнага характару, а ў спалучэнні з праграмай праверкі арфаграфіі «Літара» ўтварае адзіны

праграмны комплекс, які забяспечвае значную частку патрабаванняў карыстальнікаў падчас працы з беларускамоўнымі тэкстамі рознага характару. Рэестр слоўніка складае больш за 134 тысячы словаў (цалкам увайшоў Слоўнік беларускай мовы пад рэдакцыяй акадэміка М. Бірылы, а таксама пашырэнні з корпусу газетных тэкстаў «Звязды» за 2003–2007 гады, электроннага слоўніка «Нашай Нівы»). Распрацоўшчыкі прапанавалі параўнаць «Літару» з аналагічнымі праграмамі праверкі правапісу для рускай і англійскай моваў, якімі ўкамплектаваныя «MS Office 2003» – наш аналаг падае больш падрабязную інфармацыю пра выбранае слова, ягонае змяненне.

Падчас прэзентацыі акрамя вядучых выступілі Вячаслаў Рагойша, Сяргей Законнікаў, Юрась Бушлякоў, Пятро Са-

доўскі, Зміцер Саўка ды іншыя навукоўцы і пісьменнікі. Апроч словаў прыязнасці і падзякі яны выказалі свае прапановы ды пажаданні. І сапраўды, праца, якую зрабіў Ф. Піскуноў з аднадумцамі, значная і неабходная – тут і цяпер. Праца, за якую было б не сорамна і цэламу акадэмічнаму Інстытуту мовазнаўства.

Напрыканцы дадамо, што праграмы «Парадыгма» і

«Літара» ў вольным доступе выкладзеныя на сайце <http://pravapis.tut.by> – распрацоўшчыкі прапануюць іх браць адтуль для карыстання, а таксама дасылаць ім свае заўвагі, якія будуць улічаныя ў наступных версіях.

Уладзімір ПУЧЫНСКІ
На фота аўтара:
Ф. Піскуноў (злева)
і **Г. Цыхун дэманструюць**
магчымасці праграмаў

Адзін бой вялікай вайны

Шмат гадоў у сярэдняй школе № 4 горада Жодзіна працуе музей баявой і працоўнай славы, які праводзіць значную краязнаўчую работу сярод вучняў. Рыхтуючыся да 65-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, кіраўнік музея А.І. Ляшчэня распрацаваў маршрут па месцах баёў «Мінскага катла» на тэрыторыі Смалявіцкага раёна. Маршрут уключаў наступныя населеныя пункты: Смалявічы-Студзёнка-Шабуні-Пекалін-Драчкава-Каліта-Апчак-Волма.

Вучні школы разам з настаўнікамі пабывалі там, дзе сем дзён «кілеў кацёл». Асаблівае ўражанне пакінула наведванне вёскі Пекалін. Падлеткі наведвалі мясцовыя школьны музей, брацкую магілу, дзе пахаваныя 297 савецкіх воінаў. У Пекаліне сустрэліся з мясцовай жыхаркай, былой дырэктаркай сярэдняй школы, Валянцінай Міхайлаўнай Аляхновіч. Разам з ёю наведвалі мясцовасць, дзе да вайны знаходзілася вёска Роткаўшчына.

З успамінаў В.М. Аляхновіч: «Роткаўшчына да вайны налічвала 12 двароў, сярод якіх быў і двор майго дзеда. Калісьці тут знаходзілася аграрніцкая школа, дзе займаліся агародніцтвам і вырошчвалі кветкі. Яе арганізаваў дзядзька кампазітара Станіслава Манюшкі.

Вёску акружаў лес, таму ў час вайны тут «стаялі» партызаны. Пры вызваленні Беларусі ў гэтым месцы разгарэўся бой, які цягнуўся больш за 10 гадзін. Вёска была спаленая. Пасля вайны людзі не сталі засяляць гэтыя мясціны, і вёска не адраділася».

Пра бой ля вёскі Роткаўшчына, які адбыўся ў ноч з 4 на 5 ліпеня 1944 года, і пойдзе гаворка. 65 гадоў таму воіны 873-га знішчальна-супрацьтанкавага артылерыйскага палка пад кіраўніцтвам падпалкоўніка К.І. Сярова здзейснілі тут сапраўдны подзвіг.

Камандзіру палка быў дадзены загад накіравацца ў раён Смалявічаў, каб перакрыць рух немцаў у бок Мінска. Такі ж загад атрымаў і камандзір 70-й стралковай дывізіі Калеснікаў. Але ў сувязі з тым, што ў стралковых часцях

не хапала паліва, полк накіраваўся ў вызначаны раён без баявога прыкрыцця. Артылерысты занялі кругавую абарону на скрыжаванні дарог на ўсход ад вёскі Роткаўшчына на загад камандзіра палка. Агнявыя пазіцыі занялі шэсць батарэй. Немцы імкнуліся лобнай канонай прарвацца праз гэтыя пазіцыі. Пятая батарэя капітана І.А. Малькаўца знаходзілася на найбольш небяспечным накірунку іх атакі. Пярэдняю пазіцыю займала гармата Міхаіла Цяплова. Ён адбіў пяць атак немцаў. Загінулі чатыры чалавекі з разліку гарматы, і Цяплоў сам становіцца наводчыкам. Пасля выхаду са строю гарматы, цяжка паранены Міхаіл Фядотаў расстрэльвае немцаў з аўтамата. Калі фашысты акружылі героя, ён апошняй гранатай падарваў сябе і яшчэ пяць гітлераўцаў. У гэтым баі М.Ф. Цяплоў знішчыў каля 150 салдат і афіцэраў праціўніка, дзве самалётныя ўстаноўкі, дзве аўтамашыны. Старшаму сяржанту Міхаілу Фядотаўцу Цяплову пасмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Па ўспамінах жыхара вёскі Студзёнка І.Н. Копача, астанкі герояў пасля бою аднапалчане прынеслі на плашч-па-

латках і пахавалі ў брацкай магіле на ўскраіку вёскі. У 1964 годзе над магілай быў устаноўлены абеліск з надпісам «Вечная памяць героям, якія загінулі ў барацьбе за вызваленне нашай Радзімы. Ліпень 1944 г.».

Каля вёскі Роткаўшчына вызначыўся наводчык гарматы шостага батэрэй Анатоля Аўдзееў. Ён адбіваў атаку за атакай. Калі была выведзена са строю яго гармата, Анатоль перайшоў у іншы баявы разлік і вёў бой з гітлераўцамі да апошняга снарада.

У гэтым баі таксама адважна змагаўся камандзір гарматы другой батэрэй Васіль Цімафеевіч Завадскі. Ён успамінае: «Мы адбівалі атакі фашыстаў. Вялі агонь толькі прамой наводкай, бераглі снарады. Гінулі аднапалчане. Калі на дапамогу падышлі стралковыя часці, праціўнік быў разгромлены. За гэты бой В.Ц. Завадскі ўзнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга. Зараз ён жыве ў Оршы, жонка – Фаіна Абасаўна Цімакава таксама прайшла цяжкімі баявымі шляхамі ад Масквы да Берліна. Яны вырасталі трох дзяцей, маюць семярых унукаў і чатырох праўнукаў.

Яшчэ з адным удзельнікам бою каля Роткаўшчыны сустрэліся вучні школы. У Мінску жыве ветэран 873-га палка, палкоўнік запasu Віктар Уладзіміравіч Панкоў. У той далёкі ваенны час ён у складзе групы з пяці чалавек выконваў разведзаданне. Разведчыкі, падыходзячы да Роткаўшчыны, пачулі ружэйна-кулямётную

пальбу. Падумалі, як успамінае В.У. Панкоў, што гэта вядучы бой партызаны, і паспяшылі ім на дапамогу. Па дарозе разведгрупа дагнала «хвост» фашысцкай аўтамотакалоны, якая адступала, і пачала бой. Калі ўсе сціхла, разведчыкі ўбачылі жудасную карціну. Абпал дарогі стаялі савецкія 76-мм супрацьтанкавыя гарматы, каля якіх ляжалі загінулыя артылерысты, а вакол іх – трупы гітлераўцаў.

Бой каля Роткаўшчыны быў вельмі цяжкі. Камандуючы артылерыі арміі сказаў тады: «Гэта не бой, а сапраўднае пабоішча». 873-ці полк быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга, тром артылерыстам прысвоена званне Герояў Савецкага Саюза, шмат воінаў уганараваныя ордэнамі і медалямі.

Памяць пра гэты подзвіг не памірае. У вёсках Пекалін і Студзёнка брацкія магілы добра дагледжаныя. На месцы бою на сродкі педагогічнага калектыву, бацькоў і вучняў Верхнянскай сярэдняй школы ўстаноўлены памятны знак. На яго адкрыццё прыязджалі ветэраны 873-га палка.

На полі былога бою ўдзельнікі школьнай экспедыцыі знайшлі іржавую накружку ад нямецкага салдацкага кацялка, рэшткі кулямётнай стужкі. Знаходкі перададзеныя ў школьны музей.

Наталья ВАЛКІДОВІЧ,
настаўніца СШ № 4
г. Жодзіна

Апошні прытулак захопнікаў

Помнікі на месцы былога бою (уверсе) і на брацкіх могілках у Студзёны і Пекаліне

Жыццё – за ўнука

Мы, смілаўскія хлапчкі, у пасляваенныя часы стараліся браць прыклад з Эдзіка Гаравога. Ніхто з нас не мог столькі разоў падцягнуцца на перакладзіне, адціснуцца ад зямлі, зрабіць столькі практыкаванняў на паралельных брусах, так хутка прабегчы, скокнуць у вышыню і дайжыню... Эдзік Гаравы, студэнт Смілавіцкага сельскагаспадарчага тэхнікума, чэмпіён Саюза сярод сельскіх спартсменаў на лёгкай атлетыцы, быў нашым кумірам.

Эдуард Гаравы (1954 г.)

Эдуард Гаравы з жонкай (злева), 2008 г.

Мы зноў сустрэліся ў Смілавічах з Эдуардам Гаравым на Радаўніцу 28 красавіка 2009 года. Ля магілы сваёй бабулі Еўдакіі Савельеўны Эдуард раскажаў гісторыю, як у час Вялікай Айчыннай вайны яго дзед Захар Гаравы аддаў за яго, унука, жыццё.

Ішоў 1942 год. Сям'я Гаравых, пераехаўшы ў пачатку вайны са Смілавічаў у вёску Лубянка Быхаўскага раёна, жыла ў дзеда, Захара Несцеравіча Гаравога і бабулі Еўдакіі Савельеўны. Дзеду было 73 гады, а бабулі 71 год. Іх вялікая вёска Лубянка знаходзілася паміж Чэчэвічамі і Быхам. Аднойчы ля іх лубянскай драўлянай царквы спыніўся нямецкі абоз з паўтара дзесятка падводаў. У павозкі былі запрэжаныя сытыя нямецкія коні з падрэзанымі хвастамі, якіх звалі «тяжеловозами».

Цікаўны васьмігадовы Эдзік з аднагодкам Петруком не маглі надзівіцца, калі немцы пачалі карміць коней... хлебам. Ды не з мякны, а... белым. Адны ездавыя клалі хлеб у сумкі і падсоўвалі коням, іншыя – проста на траву. Так хлопчыкам захацелася пакаштаваць таго хлеба! Яны ж харчаваліся бульбай, лебядой і крапівой. Калі немцы

зайшлі ў царкву, смялейшы Эдзік падкраўся, выхапіў з сумкі паўбуханкі, што не паспеў даесці конь, і ўцёк. Схаваўшыся за царквой, з Петруком адразу ўмалацілі той хлеб. Вельмі смачны аказаўся! Захацелася яшчэ. Пятрок стаяў на «атасе» і з-

Эдуард Гаравы падчас спарторніцтваў, 1954 г.

за вугла цікаваў, каб хто не злавіў іх, а Эдзік зноў падкраўся і сцягнуў кавалак хлеба ў другога каня.

– Атас! – крыкнуў Пятрок і кінуўся ўцякаць, заўважыўшы паліцэйскага.

Эдзік не паспеў дабежы да плота за царквой: яго за каршэнь ухапіў нямецкі праслужнік. Схапіўшы

хлапчука за вуха, рвануў уверх і пачаў трэсці. Нешта ў вуху абарвалася, трэснула, і Эдзік ледзь не страціў прытомнасць... Нават да гэтага часу (праз 67 гадоў!) на правае вуха Эдуард не чуе... Хлапчук вырываўся, крычаў, плакаў, але паліцай трымаў моцна. Тады шустры Эдзік укусіў паліцаю за руку. Са словамі: «Ах, гадзюка!» паліцэйскі адштурхнуў дзіця ад сябе, і Эдзік даў лататы.

Вуха і галава так балелі, што хлопчык месца сабе не знаходзіў. Маці прыкладвала нейкія кампрэсы і прымочки, але боль не сціхаў. Эдзік вырашыў адпомсціць праклятым акупантам.

Калі сцягнула, узяў дзедаву касу і пайшоў да абоза. Там парэзаў гужы, пастронкі, лейцы, зробленыя з добрай чырванаватай, прашытай шаўковымі ніткамі, скуры.

Назаўтра, сабраўшы ў вёсцы падаткі, акупанты сабраліся ехаць далей, але нічога не атрымалася, таму што ўся конская зброя была парэзаная. Што рабіць? Паспрабавалі адабраць у вясцоўцаў, але дзе знойдзеш такую добрую зброю, якая была ў іх? Вяроўкі ў сялян былі з крапівы ці канопляў. Стаіць абоз дзень, другі, трэці...

Пачалі шукаць дыверсантаў. Паліцай, які ледзь не адарваў вуха Эдзіку, здагадаўся, чыя гэта справа.

Раніцай, калі сонейка падымалася над гарызонтам, Эдзік выйшаў у двор і заўважыў ланцуг карнікаў-чорнапагоннікаў, які кіраваўся ў іх бок. Перапуджаны хлопчык ускочыў у хату: – Дзед! Немцы!

Стары на лаўцы стругаў лучыны, каб увечары было чым асвятляць хату. Як і ўсе ў вёсцы, ён добра ведаў пра здарэнне ля царквы і здагадаўся, што гэта «дыверсія» – помста яго ўнука за пакалечанае вуха.

– Хутчэй, унучак, бяжы ў схованку, а я што-небудзь прыдумаю.

Схованка была зроблена хітра. Знешне гэта быў туалет, у якім яма прыкрывалася накрывкай. Для маскіроўкі на накрывцы ляжала саломка і некалькі каўцяшоў. Эдзік заскочыў у туалет, адсунуў накрывку люка, спусціўся ў яму і засунуў накрывку на месца. Заціх як мыш.

Карнікі заўважылі, што праз двор у паветку пабег чалавек. Гэта быў дзед Захар. Сярод снапоў яны адразу знайшлі старога і скінулі адтуль. Белы як снег дзед у руках трымаў яйкі. Спрабаваў тлумачыць, што хацеў

пачаставаць паноў-немцаў. Але яны не слухалі, а дапытвалі, дзе яго вырадак і «дыверсанта». Білі кулакамі і нагамі. Галасіла маці, прыціскаючы маленькую Эдзікаву сястрычку Раю. Раз'юшаныя немцы і паліцаі застрэлілі сабаку, пастралілі курэй.

Адзін з карнікаў зайшоў у туалет, і палілася салёная агідная вадкасць Эдзіку на галаву. Калоціцца малы: а раптам заўважыць. Капут будзе!

Збітага на горкі яблык старога звязалі, паўмёртвага закінулі на падводу і павезлі з сабой. Забралі таксама пастраленых курэй і цялушку.

Завезлі дзеда Захара ў Быхаў на допыт, адтуль – у Мінск. Праз два месяцы ледзь жывога выпусцілі. Пакалечаны, з адбітымі вантробамі, амаль месяц цягнуўся небарака з Мінска ў Чэрвень, дзе жылі сваякі яго жонкі. Пажыў яшчэ тыдзень і памёр.

– Там дзед Захар, які аддаў за мяне жыццё, і пахаваны. Учора быў на яго магіле, – закончыў журботны аповед мой зямляк і цудоўны чалавек Эдуард Іосіфавіч Гаравы.

Уладзімір ШУЛЯКОЎСКІ

Калекцыянерам, і не толькі...

Рэдкія расліны

У серыі марак, прысвечаных раслінам нашай краіны, што знаходзяцца пад аховаю – папаўненне. З'явіліся новыя маркі № 786 і № 787, прысвечаныя чарнакораню голаму і кураслепу ляснаму (рускія назвы козелец голый і ветреница лесная адпаведна). Намаляваў іх Аляксандр Міцянін. Наклад марак – па 50 тысяч асобнікаў, памеры – 28x40 мм. Друкаваліся ў аркушах па 5 марак і 1 купоне, памер аркуша 104x100 мм.

Удзень выхаду на Мінскім паштамце пра-

водзілася спецагашэнне на канверце «Першы дзень» (іх аўтар – А. Міцянін).

Чарнакорань – род двух- і шматгадовых травяністых раслінаў і паўкустоў сямейства складанаквапных. Расліна агароднінная, меданосная, дэкаратыўная і лекавая: карані ўтрымліваюць інсулін, таму выкарыстоўваецца пры лекаванні цукровага дыябету. Кураслеп (або анемона) – род шматгадовых травяністых раслінаў, зрэдку паўкустоў сямейства казьяльцовых. З роду выдзелена некалькі самастойных родаў, у тым ліку – кураслепнік. Расліны меданосныя, дэкаратыўныя і лекавыя (ужываюцца ў гамеапатыі), а некаторыя віды – атрутныя.

Да Вызвалення

Да 65-годдзя вызвалення Мінска і Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў выпушчаны блок № 67. Намалявалі мініяцюру Іван Лукін і Яўгенія Чыркова. На марцы № 788 – сённяшні выгляд плошчы Перамогі ў сталіцы нашай дзяржавы, № 789 – фрагмент фотаздымка вызваленага Мінска. На палях блока – памятны надпіс, святочны салют і ордэн Вялікай Айчыннай вайны з георгіеўскай стужкай.

Памер блока – 80,1x66 мм, марак – 26x37 мм, наклад 15 тысяч асобнікаў.

У дзень выхаду блока на Мінскім паштамце праводзілася спецыяльнае памятнае гашэнне на канверце «Першы дзень». Аўтар штэмпеля – І. Лукін, канверта Я. Чыркова.

Вялікі дзякуй за дапамогу ў падрыхтоўцы матэрыялаў рубрыкі супрацоўнікам выдавецкага цэнтру «Марка» РУП «Белпошта»

Беларусіка XVII–XVIII стст. у зборах Швецыі

Кнігазборы Швецыі маюць адну з найлепшых калекцый беларускіх старадрукаў і рукапісаў. Амаль усе яны паходзяць з часоў актыўнай шведскай палітыкі ў ВКЛ. Гэта кніжная спадчына, створаная на старабеларускай, царкоўнаславянскай, польскай, лацінскай, яўрэйскай, літоўскай, латышскай мовах.

Пашыраным стэрэатыпам ёсць тое, што ўсе кнігі шведцы захапілі ў часе шматлікіх войнаў. Адносна Беларусі ля вытокаў гэтага стэрэатыпу, магчыма, стаіць гісторык Станіслаў Пташчык, які лічыў, што ў часе вайны 1655–1660 гг. «шведцы захапілі Літоўскую метрыку, частка якой затанула ў Балтыйскім моры». Да апошняга часу гэтую недарэчнасць падтрымлівае шэраг беларускіх гісторыкаў. Памылковасць гэтай версіі яшчэ ў 1984 г. даказала амерыканская даследчыца П. Грымстэд. Як вядома, у вайне 1655–1660 гг. ВКЛ на чале з Радзівіламі было хаўруснікам Швецыі. Таму шведцы ўспрымалі Літву і Беларусь як частку новапрыдбанай зямлі, таму і не практыкавалі вываз культурных каштоўнасцяў. Калі з Польшчы сапраўды была вывезеная Каронная метрыка, абрабаваны шэраг кнігазбораў, дык ВКЛ гэты лёс тады не крапуў. Іншая справа, што ў часе Вялікай Паўночнай вайны (1700–1721 гг. – КГ.) шведцы лічылі ўладанні прарасійскіх магнатаў (Агінскіх, Пацаў, Радзівілаў) за варожыя, таму практыкавалі вываз архіўных папераў. Да прыкладу, у 1702 г. войскі Карла XII абрабавалі архіў Ашмянскага павета. Зрэшты, увесь абозны архіў шведскага войска 1708–1709 гг. загінуў (ці быў знішчаны) пасля Палтавы.

Звычайна шведаў цікавілі юрыдычныя помнікі. Ва ўласным кнігазборы губернатара Лівоніі Магнуса Дэлягардзі захоўваюцца чатыры рукапісы, якія паходзяць з ВКЛ. Гэта інвентары каралеўскіх эканомій: «Inwentarz zamku, miasta, miasteczek... oekonomiey Mohilowskiey», «Rewisja oekonomiey Olitskiey», «Rewizye oekonomiey Szawelskiey księstwa Żmudzkiego» 1649 г., «Inwentarz oekonomiey Grodziskiey» 1650 г. Усе гэтыя акты мелі вялікае практычнае значэнне для шведаў, бо Магілёў, Гародня, Аліта і Шаўлі былі каралеўскімі эканоміямі і па Кейданскай уніі 1655 г. перайшлі ва ўласнасць шведскага караля Карла X. Аніякіх іншых кніг з ВКЛ у кнігазборы Дэлягардзі не было.

Між тым зборы толькі ўніверсітэцкай бібліятэкі Упсалы налічваюць сотні адзінак кніжнай спадчыны ВКЛ. Паўстае пытанне: адкуль паходзяць гэтыя кнігі? Па-першае, ужо ў XVII ст. упсальская бібліятэка купляла кнігі з Рэчы Паспалітай, у тым ліку і ВКЛ. Па-другое, большасць старадрукаў ды рукапісаў з ВКЛ на беларускай ды царкоўнаславянскай мовах паходзяць з калекцый двух выдатных шведскіх славістаў канца XVII і пачатку XVIII ст. – Юхана Спарвенфельда (1655–1727), які прывёз у Швецыю з Масквы Статут ВКЛ 1588 г., слоўнік Сімяона Полацкага, куцеінскае выданне слоўніка Памвы Бярэндзі, і шведскага лютэранскага пастара з Нарвы, пазней генерал-суперінтэнданта Лівоніі Нікалаўса Бергіуса (1658–1706). З кнігазбору Бергіуса ў бібліятэку Упсалы трапілі рукапіс (рукою Стэфана Зізанія) «Казаньне Кирилла, патриарха иерусалимского, об антихристе» 1596 г., друкаванае «Зерцало богословия» Кірылы Транквіліёна (Чернигов, 1646) ды іншыя творы.

На сёння буйныя зборы беларускі ў Швецыі маюць тры бібліятэкі – універсітэцкая Упсалы («Саголіна rediviva»), каралеўская бібліятэка ў Стакгольме ды гарадская бібліятэка Вестэрос. Гаворка ідзе пра сотні кніг, шмат з якіх няма ў Беларусі, некаторыя наогул з'яўляюцца ўнікальнымі. Толькі ў кнігазборы «Carolina rediviva» рэпрэзентаваныя друкарні Вільні, Магілёва, Куцеіны. Сярод віленскіх выданняў – Статут ВКЛ 1588 г., «Молитвы повседневные» 1609 г., граматыка Мялецкага Сматрыцкага 1619 г., Псалтыр 1630 г., «Букварь славенскаго языка» 1645 г., «Дневник всегдашних молитв» 1652 г., Полуустав 1695 г.

Асобае значэнне маюць два асобнікі Катэхізіса (Вільня, 1585; шыфры: Kyrkslav 1, Kyrkslav 157). Дагэтуль лічылася, што гэтай кніжкі палкам не захавалася. Былі добрыя вядомыя толькі 10 старонак, якія належаць кнігазбору Расійскай нацыянальнай бібліятэкі. Аўтару гэтых радкоў пашанцавала пагартаць

гэтае ўнікальнае выданне. Нягледзячы на назву «Катэхізм» або «Катэхізіс», гэтае выданне не мае нічога агульнага з катэхізісамі ў сучасным разуменні. Гэтае выданне – гэтае ўнікальнае выданне. Нягледзячы на назву «Катэхізм» або «Катэхізіс», гэтае выданне не мае нічога агульнага з катэхізісамі ў сучасным разуменні. Гэтае выданне – гэтае ўнікальнае выданне.

Гэтае ўнікальнае выданне. Нягледзячы на назву «Катэхізм» або «Катэхізіс», гэтае выданне не мае нічога агульнага з катэхізісамі ў сучасным разуменні. Гэтае выданне – гэтае ўнікальнае выданне. Нягледзячы на назву «Катэхізм» або «Катэхізіс», гэтае выданне не мае нічога агульнага з катэхізісамі ў сучасным разуменні. Гэтае выданне – гэтае ўнікальнае выданне.

точность, Кажение и доловальство, Чары и спрыязни, свары, ненависть, гнев, свяды, незгоды, распры, зайздство, обьядание и тым подобит. Коливо есть учинков милосердных духовных, також седм: Грешного от греха отводити, Неразумнага наказати, Вопливаю добро поради, За ближнего Г(оспо)да Бога просити, Смутнаго потешити, Неправды претерпети, Досажение отпустить».

Сёння гэты ўнікальны здабытак беларускай культуры абавязкова трэба перавыдаць.

Сярод магілёўскіх выданняў Упсалы – Буквар славенскага языка 1649 г., Псалтыр 1693 г., Молитословец 1695 г., Часослов 1697 г. ды іншыя. Выданні Куцейны прадстаўлены праз Псалтыр 1642 г., «Диоптру или зеркало...» 1651 г., «Лексикон славено-росский» Памвы Бярэндзі 1653 г.

Варты ўвагі ўнікальны «Alfabetum Rutenorum», выдадзены ў Стакгольме ля 1638 г. Мэта гэтага выдання была растлумачыць шведскаму чытачу асаблівасці кірылічнага алфавіта. Як заўважыў А. Шоберг, яно мае цесную сувязь з беларускай традыцыяй, бо мы сустракаем у ім тыпова старабеларускую літару «э», якая трапіла ў расійскі алфавіт толькі ў 1735 г. Магчыма, алфавіт, які шведцы збіраліся выкарыстоўваць для пастараў Эстоніі і Інгерманланды, рыхтаваў у Швецыі невядомы ліцвін з ліку палонных вайны 1605–1629 гг.

З рукапісаў адначым перададзены польска-царкоўнаславянска-старабеларуска-расійскі слоўнік, які належаў калісьці Сімяону Полацкаму. Вельмі цікавыя ёсць два асобнікі Ірмалагіёна беларуска-ўкраінскага распеву XVII ст.

Апроч гэтага кнігазбор Упсалы мае шматлікія выданні ВКЛ на польскай, яўрэйскай, літоўскай, латышскай мовах. Сярод іх каля сотні дысертацый («Assertiones»), якія былі абаронены ў Віленскай езуіцкай акадэміі, і грунтоўнае калекцыя пратэстанцкай літаратуры, між іншым такія рэдкія выданні, як «Katechizm zborow ewangelickich» (Nieswiez, 1563), «Katechizm albo krotkie... zebranie wiary» (Wilno, 1594), «Pieśni polskie przy obraniu ministrów albo seniorów». Шмат друкаванай у Вільні лацінамоўнай паэзіі, сярод твораў якой сустракаюцца выразна славянскія прозвішчы. Прыгадаем таксама польскамоўнае праваслаўнае выданне «Modlitwy doktorów wediug S. Wschodniey Cerkwie...» (Wilno, 1656), кніжку Міхала Вайніловіча пра месіслаўскага ваяводу Яна Агінскага «Śnieg ogień. Iasnie oświeceni Ierzy wojewodzie Trocki, Jan marszałek Braslawski z Kozielska Oginsey...» (Wilno, 1680), першую латышскую кніжку, каталіцкі катэхізіс, выдадзены Даніэлем Ленчыцкім у 1585 г. у Вільні.

Сярод беларускіх рукапісаў каралеўскай бібліятэкі

Стакгольма – уніяцкае «Жыцце й новыя цуды св. Васілія» («Vita & miracula S. Basilii nova»), пісанае па-царкоўнаславянску з відавочнымі беларусізмамі: паньство, Тройца. Гэты самы канвалют змяшчае «Повесть о Таксіоте воіне» на старабеларускай мове. Іншы цікавы рукапіс, які належаў матэматыку і астраному, прафесару Віленскага ўніверсітэта Марціну Пачобуту-Адлянціцкаму (1728–1810), – «Pamiętka złożona w Wilnie 1783 roku». З друкаванай беларускі гэтага збору адначым «Poemate» Міхала Сарбеўскага (Vilnae, 1757), першае выданне «Historia Lithuaniae pars prior» Войцэха Каяловіча (Dantisci, 1650); гісторыю беларуска-літоўскіх езуітаў «Lithuanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium partes prima et altera» Станіслава Растоўскага (Vilnae, 1768), «Historia Poloniae et M. Ducat. Lithuaniae» у чатырох тамах (Varsaviae, 1761).

Паміж старадрукамі, якія захоўваюцца ў гарадской бібліятэцы Вестэрос, вылучым поўны асобнік Берасцейскай Бібліі 1563 г., «Евхологион, альбо Молитвослов» Пятра Магілы (Киев, 1646), «Latina grammatica» Ільі Капіевіча (Amstelodami, 1700), «Regni Poloniae, Magnae Ducatus Lithuaniae... novissima descriptio...» Андрэаса Цэларыя (Amstelodami, 1659), «Sarmatae Europaeae descriptio...» 1581 г. Аляксандра Гваньіні. Як вядома, італьянец паходжаннем, Гваньіні напрыканцы XVI ст. служыў у Віцебску. Прыгадаем першую публікацыю аднаго з найцікавейшых твораў старабеларускай літаратуры – «Hierosolymitana peregrinatio...» Міхала Крыштофа Радзівіла (Braunsberg, 1601), а таксама малавядомыя «Rituale sacramentorum» (Vilnae, 1648), шэраг кніг Сімяона Полацкага: «...Обед душевный» (М., 1681), «Вечера душевная» (М., 1681–1683), «Комидия или действие евангельския притчи о блудном сыне» (М., 1685).

Каштоўныя матэрыялы з беларускай гісторыі захоўваюцца ў архівах Швецыі, перададзены Нацыянальным архіве (Riksarkivet). Гэта, напрыклад, лісты магнатаў Яна Карала Хадкевіча, Льва і Казіміра Сапегаў, Багуслава і Януша Радзівілаў да шведскіх караляў і генералаў, арыгінал дзённіка Льва Сапегі за 1608–1611 гг.

Такім чынам, кнігазборы і архівы Швецыі захоўваюць унікальныя здабыткі беларускай нацыянальнай культуры і маюць вялізнае патэнцыял для будучых даследаванняў.

Андрэй КАТЛЯРЧУК

(Паводле «Белорусского сборника». СПб., 2005)

¹ «Простай» яна называлася не таму, што была моваю сялянцаў, – гэта была кніжная, літаратурная мова – але таму, што выкарыстоўвалася выключна па-за царквою, у сведкім жыцці (пра характар і статус «простай мовы» гл.: Успенский Б.А. История русского литературного языка (XI–XVII вв.). 3-е изд. М., 2002. С. 388–404.

Наша гісторыя:

ідэі, падзеі, асобы

Так атрымалася, што гісторыю навукі мы вывучаем пераважна па імёнах вучоных, вядомых сваімі адкрыццямі, законамі, формуламі. Пры гэтым застаюцца па-за нашай увагай тыя з прыродазнаўцаў, якія сваёй штодзённай карпатлівай працай спрыялі прыходу новых ведаў. Імёны некаторых з іх вяртаюцца ў аналы гісторыі часам праз стагоддзі. Да іх з поўным правам можна далучыць нашага земляка Івана Яркоўскага – члена Рускага фізіка-хімічнага таварыства, Рускага тэхнічнага таварыства, Таварыства тэхнолагаў у Пецярбургу.

Яго жыццё – звычайная біяграма кваліфікаванага інжынера, калі б не адна дэталі: Іван Яркоўскі з'яўляецца аўтарам адметных кніг і артыкулаў па атамнай і малекулярнай фізіцы, тэорыі гравітацыі, метэаралогіі і тэорыі паветраплавання.

Нарадзіўся Іван Яркоўскі 12 мая 1844 г. на поўначы Беларусі, у мястэчку Асвея Дрысенскага павета Віцебскай губерні (цяпер г.п. Асвея Верхнядзвінскага р-на Віцебскай вобласці), у збяднелай шляхецкай сям'і Восіпа Яркоўскага і Казіміры са Станкевічаў. Яркоўскія належалі да шляхецкага роду герба «Корсак». Заснавальнікам рода быў Мікалай Яркоўскі, якому Жыгімонт III Ваза дараваў у Наваградскім ваяводстве восем валокаў зямлі.

Маленства І. Яркоўскага прайшло на беразе Асвейскага возера. Хлопчыку было ўсяго тры гады, калі яго бацька памёр. Застаўшыся практычна без сродкаў на існаванне, яны з маці праз некаторы час перасяляюцца ў Маскву, дзе яна атрымала месца гувернанткі з правам трымаць пры сабе сына.

Пачатковую адукацыю Іван Яркоўскі атрымаў у школе пры Петра-Паўлаўскай царкве ў Маскве, а потым быў прыняты ў маскоўскі Александрынскі сіроцкі кадэцкі корпус. У 1862 г. у чыне прапаршчыка артылерыі ён быў накіраваны на Каўказ, але ў 1868-м пакінуў вайсковую службу і паступіў на механічнае аддзяленне ў Санкт-Пецярбургскі практычны тэхналагічны інстытут, які даваў вучням добрую магчымасць для самастойных даследаванняў. Машыны дом, механічная, сталярная, ліцейная майстэрні былі адчыненыя для студэнтаў увесь вольны ад тэарэтычных заняткаў час. Правесці самастойнае даследаванне электрычных і аптычных з'яў, хімічных пераўтварэнняў дазвалялі фізічныя і хімічныя лабараторыі, забяспечаныя сучаснымі прыладамі і абсталяваннем. У час вучобы ў інстытуце І. Яркоўскі выдае сваю першую работу – табліцу множання да 1000, якая пры адсутнасці вылічальных лінейек і арыфмометраў уяўляла сабой вялікую значнасць.

Улетку 1870 г. ён, здаўшы многія курсы экстэрнам, скончыў інстытут з дыпломам тэхнолага 1-га разраду і ўладкаваўся на адзін з пецярбургскіх заводаў для практычнага вывучэння справы. Потым па даручэнні прыватнай фірмы паехаў у Берлін і на працягу некалькіх месяцаў знаёміўся з машынабудуўнічымі заводамі Шварцкопфа і Борзінга. Увосень 1870 г. паступіў на Кіеўска-Брэсцкую чыгунку, дзе працаваў спачатку памочнікам машыніста, а потым начальнікам дэпо ў Казаціне.

На пачатку 1872 г. І. Яркоўскі вяртаецца ў Пецярбург, паспяхова абараняе дысертацыю «Праект машыны для водазабеспячэння і тэарэтычнае даследаванне механізма» і атрымоўвае кваліфікацыю інжынера-тэхнолага. Для павышэння прафесійных ведаў па рэкамендацыі Навучальнага камітэта Тэхналагічнага інстытута камандзіруецца на стажыроўку за мяжу тэрмінам на два гады.

У ліпені 1872 г. І. Яркоўскі бярэ шлюб з Аленай Шэндзікоўскай – дач-

кой шляхціца Менскай губерні Аляксандра Шэндзікоўскага – і з ёю ад'язджае за мяжу.

Пазнаёміўшыся з работай механічных заводаў Нямеччыны, Бельгіі і Францыі, І. Яркоўскі вяртаецца ў Пецярбург і дае падрабязную справаздачу Навучальнаму камітэту Пецярбургскага тэхналагічнага інстытута. Пад канец 1873 г. І. Яркоўскі паступае на Маскоўска-Брэсцкую чыгунку ў Мінск на пасаду зборнага майстра чыгуначных майстэрняў. Праз год ён атрымаў павышэнне па службе і быў пераведзены ў Смаленск на пасаду начальніка дэпо. У 1876-м быў прызначаны начальнікам вагонных майстэрняў, а потым начальнікам усіх маскоўскіх майстэрняў той жа Маскоўска-Брэсцкай чыгункі. Тут ён праслужыў амаль дваццаць гадоў.

Першыя гады самастойнай працы шмат далі для прафесійнага росту. Да гэтага часу належачы першым са шматлікіх прапанаваных ім тэхнічных удасканаленняў і рацыяналізатарскіх прапаноў. У асяроддзі тэхнічнай інтэлігенцыі І. Яркоўскі атрымаў вядомасць як аўтар праекта машыны для водазабеспячэння заводаў і горада, канструкцый печы для спальвання нечыстотаў; ён прапанаваў нафтавае паліва для зварачнай печы.

Нешматлікія вольныя гадзіны ён прысвячае навуковым пытанням. Перыяд жыцця ў Маскве, з 1874 да 1894-га, быў часам станаўлення І. Яркоўскага як вучонага. Яго навуковыя погляды формаваліся пад уплывам навуковых канцэпцый і тэорыі XIX ст. Цікавыя і таямнічыя фізічныя з'явы не пакінулі абыякавым І. Яркоўскага. Знаёмства з навуковымі працамі сусветна вядомых фізікаў дазволіла яму сфармаваць сваё стаўленне да тых складаных фізіка-хімічных працэсаў і з'яў, якія былі вядомыя ў другой палове XIX ст. Пры канцы 1870-х у выніку шматгадовай тэарэтычнай працы і разважанняў ён прапанаваў «кінетычную» гіпотэзу, а ўжо ў 1888-м праца І. Яркоўскага «Сусветнае прыцягненне як вынік утварэння важкай матэрыі ўнутры нябесных целаў. Кінетычная гіпотэза» з'явілася ў друку.

Толькі ў нашым часе стала відавочна, колькі пытанняў, актуальных і цяпер, узняў у сваіх навуковых працах І. Яркоўскі. Нясмелы чалавек, відавочна, ніколі б не адважыўся выказаць адразу столькі рызыкаўных гіпотэзаў і меркаванняў, што значна апырэджвалі свой час, колькі іх ёсць у працах І. Яркоўскага. Ён прадказвае ўзаемнае пераўтвар-

Іван Яркоўскі (1844–1902)

рэнне хімічных элементаў і неэлементарнасць атамаў, высювае меркаванне, што перыядычнасць ва ўласцівасцях хімічных элементаў вызначаецца падабенствам іх атамных абалонак, якія ўтрымліваюць ці чатыры, ці дзесяць часцінак. У ягоных разважаннях можна ўгледзець апісанне радыёактыўнага распаду, існаванне нейтрына. Было б перабольшаннем сцвярджаць, што даследчык усё гэта прадбачыў. Але ніхто не стане адмаўляць, што падобныя здагядкі ў гісторыі навукі неаднойчы стымулявалі адкрыцці фундаментальнага значэння.

На пачатку 1890-х на падставе кінетычнай гіпотэзы вучоны прапанаваў тэарэтычную канцэпцыю будовы матэрыі, перыядычнасці хімічных элементаў і іх фізіка-хімічных уласцівасцяў, скарыстаў асноўныя яе палажэнні для аналізу прычынаў існавання матэрыі ў розных агрэгатных станах (цвёрдым, вадкім, газпадобным). Гэтыя вынікі былі абагульненыя ім у кнізе «Будова матэрыі і малекулярныя сілы», якая выйшла ў Пецярбургу ў 1894 г.

Прайшоў час, і ўяўленні І. Яркоўскага пра тое, што міжмалекулярныя сілы абумоўлены абменным узаемадзеяннем атамаў эфіру з фізічнымі агрэгатамі цела, набылі сёння новае гучанне на падставе квантава-механічных тэорыяў.

У кастрычніку 1889 г. І. Яркоўскі вяртаецца ў Дэпартамент гандлю і мануфактураў, каб яны выдалі прывілей на вынаходніцтва спецыяльнай сістэмы пераўтваральніка (рухавік, які пераўтвараў цеплавую энергію вадзяной пары ў механічную работу), якую ён атрымаў праз два гады, 7 лістапада 1891 г. Ідэя І. Яркоўскага была ўдасканаленая расійскім інжынерам В. Шухавым у 1893-м і ўжо на пачатку 1920-х вадатрубныя паравыя катлы былі даведзены да высокай ступені дасканаласці.

Акрамя таго, вучоны праводзіў цікавыя даследаванні па выбары аптымальных параметраў змазачных маслаў і даследаваў уплыў розных гатункаў масла на зніжэнне затрат пры трэнні. Вядома, што ён сканструяваў прыстасаванне для вымярэння паскарэння свабоднага падзення, якому даў назву «графітаскоп». Гэтае прыстасаванне з поспехам было ім выкарыстана 7 жніўня 1887 г. – падчас поўнага сонечнага зацьмення – для ўстанаўлення ўплыву руху планет на велічыню сілы цяжару.

У 1893 г. падчас падарожжа ў Злучаныя Штаты Амерыкі (на Сусветную

выставу ў Чыкага) І. Яркоўскаму давалося сутыкнуцца з акіянскай стыхіяй. Стоячы на палубе парахода і глядзячы на вялізныя хвалі, ён задаецца думкай утылізаваць іх «жыццёвую сілу», каб зрабіць больш танным рух парахода. Вярнуўшыся з падарожжа, пачынае ствараць мадэль такога «хваляхода». Наіўная па сённяшніх мерках ідэя набывае рэальнае гучанне ў задуме скарыстаць такі «хваляход» для пераўтварэння энергіі хвалюў у электрычную энергію.

Адным з цікавых навуковых накірункаў, які здаўна прыцягваў да сябе ўвагу вучоных, была метэаралогія. Спраба даць тэарэтычнае асэнсаванне фізічным працэсам, якія адбываюцца ў паветраных сляях, стымулявалі цікавасць І. Яркоўскага да яшчэ аднаго навуковага кірунку – да аэрадынамікі. Эксперыментальным шляхам І. Яркоўскі знайшоў залежнасць супраціўлення паветра ад плоскасці крылаў, вугла нахілу і хуткасці руху і вывёў формулу для разліку аэрадынамічнага супраціўлення і пад'ёмнай сілы, падобную да формул М. Жукоўскага. Вучоны прыходзіць да высновы, што паветраплаванне з дапамогай машыны, бясспрэчна, магчымае, але ў сучасны момант пакуль не хапае магутнага і лёгкага рухавіка. Менавіта ў гэты бок, на яго думку, вучоныя павінны скіраваць свае намаганні, каб вырашыць пытанні паветраплавання.

Акрамя вышэй згаданых праблем даследчык абмяркоўваў арыгінальныя гіпотэзы эвалюцыі зорак, зямнога магнетызму, вулканічнай дзейнасці ды іншыя. Няўмольная логіка інжынера І. Яркоўскага ставіла пытанні, адказы на многія з якіх навука шукае яшчэ і сёння.

У 1894 г. І. Яркоўскі пакідае службу на Маскоўска-Брэсцкай чыгунцы і пераязджае з сям'ёй у Пецярбург, дзе займае пасаду кіраўніка Неўскім механічным і суднабудуўнічым заводам. Падчас трохгадовай службы ён стараецца ўпарадкаваць вытворчасць і ўзняць прыбытак гэтага буйнога, але аслабелага тады прадпрыемства, што яму ўдаецца.

Праз тры гады І. Яркоўскі прымае запрашэнне Акцыянернага таварыства Мальцава і ў чэрвені з'язджае з Пецярбурга ў Арлоўскую губерню, у вёску Дзядзькава, на пасаду памочніка галоўнага кіраўніка заводамі «з заробкам 8 тысяч рублёў на год пры гатовай квартэры ... для рэарганізацыі дзейных заводаў і ўдасканалення арганізацыі вытворчасці».

У 1901 г. дактары параілі яму паехаць за мяжу лячыцца. Некалькі месяцаў І. Яркоўскі правёў у Баварыі, у Верысгофэне, затым у кастрычніку яго перавезлі ў Гайдэльберг. Нягледзячы на хваробу, ён да апошніх дзён падтрымліваў творчую актыўнасць. Адчуваючы блізкасць смерці, ён выказаў шкадаванне, што не ўдалося давесці да канца свае намаганні па стварэнні агульнай карціны Сусвету.

Памёр І. Яркоўскі 21(09) студзеня 1902 г. у Акадэмічным шпіталі нямецкага горада Гайдэльберга.

Доўгім і зусім не простым склаўся шлях да ўраўнення праблемаў такога маштабу, якія былі высунуты логікай інжынера Яркоўскага, і далёка не ў літаральным сэнсе збываюцца прагнозы тых, хто разважаў над імі ў мінулым. Але ўсё ж у гісторыі навукі ёсць месца не толькі для таго, хто знаходзіць канчатковыя развязкі, але і для таго, хто ставіць пытанні і імкнецца адказаць на іх. Спасціжэнне гармоніі сусвету, у якую так верыў стагоддзе таму ўраджэнец Беларусі Іван Яркоўскі, працягваецца.

Вольга ГАПОНЕНКА

(Поўнасю артыкул надрукаваны ў зборніку «Славуція імёны Бацькаўшчыны». Беларускі фонд культуры, Мінск, 2000)

Пасля вяртання з Германіі 100-й стралковай дывізіі, якая дыслакавалася перад вайной ва Уруччы, нас, сямнаццацігадовых хлопцаў, прызваных у 1944 годзе, размясцілі ў лесе паблізу вёскі Сцыклева каля Мінска, у гнілых, запоўненых вадой зямлянках. Кармілі нас два разы ў дзень, а бялізну нават не мянялі. Аднойчы да нас завіталі два марскія афіцэры, якія сталі набіраць для флоту папаўненне з ліку тых, хто да вайны скончыў шэсць ці сем класаў. Ахвочых было шмат. Толькі з нашага палка набралася каля тысячы двухсот чалавек.

У канцы жніўня 1945 года ад станцыі Калодзішчы на Ленінград былі адпраўленыя два эшалоны па 40 таварных вагонаў кожны. Праз два дні нас высадзілі на Віцебскім вакзале, дзе выдалі флэцкую форму з бесказыркі. Увечары парох даставіў не менш пяцісот чалавек у Кранштат, закладзены яшчэ ў пачатку XVIII стагоддзя царом Пятром I на востраве Котлін, што ў Фінскім заліве. Першую ноч мы правялі ў нейкім збудаванні ангарнага тыпу, дзе спалі на падлозе, накрыўшыся шынялямі. А раніцай ужо маршыравалі па брукаванцы, пазіраючы на выбойны ад снарадаў і асколкаў бомбаў на цагляных дамах.

Некалькі маіх таварышаў са Слуцкага, Капыльскага і Старадарожскага раёнаў трапілі ў школу сувязі, дзе нас паўгода рыхтавалі на радыстаў і тэлеграфістаў. Вуліца, на якой былі размешчаныя школы машыністаў, электрыкаў, збройнікаў, спецыялістаў міннатарпеднай справы і падводнікаў, яшчэ з пяроўскіх часоў называлася Флэцкай. Нягледзячы на тое, што за восем месяцаў службы ў Беларусі мы прайшлі цяжкую муштроўку, нас, «салагаў», яшчэ два тыдні выводзілі з вінтоўкамі на Якарную плошчу, дзе размешчаны бронзавы помнік адміралу Макараву і ўнушальнага памеру Марскі сабор, пабудаваны на сродкі матросаў у 1913 годзе і закрыты пасля 1917-га.

Калі сталі курсантамі, маглі ўжо атрымаць у

цы, жанчынам уваход быў забаронены.

Пасля заканчэння школы сувязі я цэлы год служыў радыстам на вучэбным караблі «Нёман» (дарэчы, трафейным, з найноўшай апаратурай), а затым да канца службы – інструктарам у кадравай камандзе школы сувязі.

У час службы я не аднойчы наведваў сваіх землякоў, якія трапілі на іншыя караблі. Наведаў і свайго знаёмага Аркадзя Радзюка, са Слуцкага раёна, які служыў на лінкоры «Марат». Падышоўшы да пірса, ля якога стаяў лінкор, я быў вельмі здзіўлены, бо карабель не меў трэці корпуса, ад носа да другой дымавой трубы, без фок-мачты і насавай вежы. Вартавы на трапе прапусціў мяне на борт, і я хутка адшукаў у цесных каютах свайго сябра. Той расказаў трагічную гісто-

.....
Амаль кожны трэці з таго прызыву быў ураджэнцам Беларусі. Да пачатку 2000 года дажыў толькі кожны пяты, многія адышлі ў іншы свет, нават не дажыўшы да пенсіі
.....

Лінкор «Марат» у порце Гдыні (1934 г.)

старшыні роты адпускную і наведваць сваіх землякоў, якіх не накіравалі ў вучэбныя школы, а адразу адправілі ў экіпажы караблёў, што стаялі ў гавані. Дарога да прычала даўжынёю каля кіламетра была выкладзеная чыгуннымі круглымі «чуркамі», адшліфаванымі да бляску тысячамі матроскіх чаравікаў. Тут мы ўбачылі дзяўчат у чорных спадніцах, сініх фланелеўках з адкідным матроскім каўнерыкам, у сініх берэтах. Стараслужачыя расказалі, што вайною ў Кранштат былі прызваныя 500 дзяўчатаў. Яны служылі радысткі, тэлеграфісткі, зенітчыцамі берагавых батарэй, пры штабах у горадзе, бо на караблі, па даўняй флэцкай трады-

Помнік загінулым на лінкоры «Марат»

рыю лінкора, пачутую ім ад стараслужачых. У верасні 1941 года з пад Ленінграда, да якога ўжо падыхлі немцы, прыляцеў «юнкерс». Набраўшы вышыню, спікіраваў на «Марат», скінуўшы 500-кілаграмовую бомбу, якая прабіла палубу, трапіла ў бом-

Марскі сабор

Фота Юрыя МАРКОЎСКАГА

бавы адсек, дзе захоўвалася сотні тры 450-кілаграмовых снарадаў для гарматаў калібру ў 302 мм. У выніку выбуху насавая частка з 179-цю матросамі пайшла на дно. Каб ацалелы корпус не затануў, каманда з дапамогай рабочых марзавода закрыла прабоіну стальным «пластырам». Ажно да поўнага зняцця блакады Ленінграда зімой 1944 года непатолены «Марат» «пасылаў» немцам за 35 кіламетраў свае снарады. Нарэшце недзе ў 1949 годзе насаваю частку лінкора усё ж паднялі з глыбін, а рэшткі загінулых матросаў і афіцэраў пахавалі ў 20 вялікіх трунах на вайсковых могілках.

У другі раз я наведваў Косцю Капарыху, таксама са Слуцкага раёна. Ён служыў на кананерскай лодцы «Красное знамя». Я ўбачыў старэнькую, з адной трубой, пасудзіну, якая цудам ацалела ў час пераходу эскадры баявых і транспартных караблёў Балтфлоту (звыш 100 суднаў) з Таліна ў верасні 1941 года, калі да сталіцы Эстоніі па-

дышлі немцы. Без паветранага прыкрыцця і з невялікай колькасцю зенітак у час пераходу караблі падваргаліся атакам нямецкіх «юнкерсаў» і падводных лодак, а частка з іх падарвалася на мінах. Да Кранштата (300 км ад Таліна) дайшла толькі палова караблёў. Загінулі тысячы маракоў і эвакуяваных з Эстоніі служачых, жанчын і дзяцей.

Дэмабілізаваліся мы ў сакавіку 1951 года. На грузавіку па лёдзе Фінскага заліва даехалі да станцыі Ламаносава, адтуль на электрычцы да Віцебскага вакзала, затым на цягніку да Мінска і – дадому.

Амаль кожны трэці з таго прызыву быў ураджэнцам Беларусі. Да пачатку 2000 года дажыў толькі кожны пяты, многія адышлі ў іншы свет, нават не дажыўшы да пенсіі. Але Кранштат застанецца ў нашай памяці назаўсёды – там прайшлі лепшыя гады маладосці.

Міхась ТЫЧЫНА,
ветэран Балтыйскага флота 1945–1951 гг.

Помнік адміралу Макараву

Фота Алеся МАРКОЎСКАГА

У інтарэсах дзяцей

У складаным становішчы апынулася краіна ў пасляваенныя часы. Цяпер, чытаючы працоўныя справаздачы таго часу, хтосьці падумае: усё так проста – захацеў і зрабіў, наважыўся і перамог. На самой справе кожны крок наперад патрабаваў упартай працы і напружання ўсіх сіл.

Памятаю, прайшло больш дзесяці гадоў пасля Перамогі, а ў Дзяржынскім раёне, нават у райцэнтры – ніводнага тыповага памяшкання школы, таму і ўмовы для арганізацыі вучэбнага працэсу былі не з лепшых. Нават цяжка паверыць: у будынку, дзе цяпер знаходзіцца аддзел адукацыі, вучыліся больш за чатырыста вучняў сярэдніх і старшых класаў. А пачаткоўцы змяшчаліся ў невялікім будынку на пагорку – амаль трыста дзетак, па 40–45 чалавек у класе, у дзве змены. Зрушыць справу з мёртвай кропкі ўдалося толькі ў другой палове пяцідзсятых гадоў. І зрабіць гэта змаглі не ў горадзе, а ў Путчынскім сельсавеце, дзе было збудаванае сучаснае па тых мерках памяшканне Татаршчынскай сярэдняй школы. А справа была вось у чым. Пленум ЦК КПСС у верасні 1953 года, абмяркоўваючы стан сельскай гаспадаркі ў краіне, запатрабаваў у кожным раёне пабудаваць хоць адзін узорны пасёлак для сельскіх жыхароў (штосьці накшталт сучасных аграгарадкоў). Вось такі лёс і выпаў на долю путчынцаў. Пасёлак Татаршчына павінен быў стаць цэнтрам сельсавета, дзе запланавалі пабудаваць школу, сельскую бальніцу, Дом культуры, тыповы будынак для сельсавета і жылы пасёлак з 40 двароў. Нават дзесьці на паперах праектантаў занатавалі і новую назву: Зялёны Дол. У вобласці згадзіліся з прапановай райкама партыі пачаць будаванне ўзвядзення школы.

На будаўніцтва яе, не марудзячы, раён накіраваў усе сілы. І школа вырасла хутка, як у казцы: прыгожы цагляны будынак з цэнтральным ацяпленнем, з прасторнымі і светлымі класамі.

На гэтым лёс новага пасёлка і абарваўся. У 1958 г. былі ліквідаваныя машына-трактарныя станцыі. У вобласці вырашылі, што будзе больш разумным цэнтр сельсавета перанесці ў пасёлак Путчынскай МТС, што і было зроблена. А школа паслужыла путчынцам і іх дзеткам амаль паўстагоддзя і яе дзейнасць была прыпыненая ў 2004 годзе з той нагоды, што колькасць вучняў значна скарацілася і вучыць іх мэтазгодна ў Навасёлкаўскай сярэдняй школе. А будынак, што застаўся без патрэбы ў в. Татаршчына, варта было б прыстасаваць пад прытулак для адзінокіх састарэлых людзей.

Паранейшаму вельмі вострай заставалася праблема з будаўніцтвам школ у райцэнтры. Горад рос, пашыраўся. Павялічылася і колькасць дзяцей. Толькі дзве на ўвесь горад перапоўненыя школы ў старых прыстасаваных будынках не маглі змясціць усіх вучняў. Склалася пагроза пераводу навучання малодшых класаў у тры змены. Нарэшце ўдалося пераканаць абласное кіраўніцтва ў неабходнасці будаваць новую школу.

Але праект стаўся даволі сціплым: усяго дзесяць класных пакояў на трыста дваццаць вучняў. Звонку гэты будынак сярэдняй школы № 2 і сёння глядзіцца прыгожа. А вось погляд знутры: у праекце не было сталовай, спартыўная зала ў сумяшчальнасці з актавай, ды яшчэ ў падвале. Там жа размяшчалася кацельня. Адсколь і пэўныя нязручнасці: шум матораў, вібрацыя падлогі на першым паверсе і спецыфічны пах на ўсю школу. Вось так «ашчаслівіла» нас абласное начальства. У гэтым жа будынку была прадугледжаная кватэра для дырэктара школы. Паколькі дырэктарам новай школы быў прызначаны А.І. Шкурдзюк, які меў свой уласны дом на вуліцы Талстога, то мне, у той час другому сакратару райкама КПБ, насуперак волі аўтара праекта прыйшлося запатрабаваць пераабсталяваць кватэру пад адзінаццаты клас. Было да болю крыўдна: новы будынак адзінаццацігадовай школы, у якой толькі 10 класных пакояў!

Час прыспешваў, школу будавалі хутка. У канцы жніўня 1960 г. большая палова вучняў старой школы з вуліцы Першамайскай перабралася ў новы будынак.

На старым месцы мы вымушаны былі пакінуць каля 300 вучняў, утварыўшы новую васьмігадовую школу, дырэктарам якой быў прызначаны І.А. Хонін. Мелася на ўвазе, што ў самым хуткім часе яна перарасце ў сярэдняю. Але радасць уваходзілаў не магла засланіць сабой клопат аб заўтрашнім дні школы ў гораде. Першы сакратар райкама КПБ Ф.Г. Жыгалаў і я добра разумелі: трэба дабівацца чагосьці смелага, радыкальнага.

У гэты час першым сакратаром абкама партыі стаў Васіль Філімонавіч Шаўра, які глыбока паважаў Ф.Г. Жыгалава. Абодва яны былі людзі ў вышэйшай ступені інтэлігентныя, удумлівыя і гуманныя. Гэта, напэўна, і збліжала іх. На чарговую просьбу аб будаўніцтве школы ў Дзяржынску В.Ф. Шаўра адказаў: «Зробім усё, каб задаволіць вашыя патрэбы». Па яго патрабаванні быў выбраны цудоўны праект школы на 964 вучні, распрацаваны групай архітэктараў з горада Свядлоўска. Пачаць будаўніцтва навучальнай установы ў 1961 г. не ўдалося. Але ў Дзяржплане БССР заверылі В.Ф. Шаўру, што будоўля пачнецца ў верасні 1962-га і будзе завершаная да канца жніўня 1963 г. Узвесці школу было даручана Маладзечанскаму будтрэсту № 25, а будаўнічы ўчастак узначаліў малады праба Вячаслаў Адамавіч Паўлюць. Цяпер, калі бываю на тэрыторыі гімназіі (былая СШ № 1), мне здаецца, што трапляю ў цудоўны куточак Батанічнага саду Акадэміі навук: так тут прыгожа і ўтульна! Гэты жывы цуд створаны калектывам вучняў і настаўнікаў.

А ў 1961 г., калі мы выбіралі месца для новай школы, тут была захламленая пустка, якая яшчэ з даваенных гадоў называлася базай райспажывсаюза. Вось і было вырашана гэтую «базу» ліквідаваць. Такія пастанова райвыканкама дала падставу кіраўнікам гандлю раёна патрабаваць у Белкаапсаюза грошы на будаўніцтва новай тыпавай базы

1-шы клас СШ № 2 у новай школе (1960 год)

побач з чыгункай. Як бачыце, удумлівае рашэнне адной праблемы дазваляла ажыццявіць і другую даволі важную задуму.

Ужо ў жніўні 1962 г. тут з'явіліся будаўнікі. Падрыхтавалі пляцоўку, сталі завозіць будматэрыялы, пачалі закладваць падмурка.

А ў канцы кастрычніка прыступілі да ўзвядзення першага паверха. Ды ў лістападзе нечакана прыціснулі вельмі моцныя маразы – за 25 градусаў. Пры кладцы сценаў раствор замярзаў, не паспеўшы замацавацца. Каб пазбегнуць гэтага, будаўнікі сталі дабаўляць у раствор соль. Таму і прыйшлося ўвесну 1963-га скарыстоўваць радыкальныя меры для ўмацавання кладкі.

А тэрміны ўводу школы прыспешвалі. Праца ішла ў дзве змены, з вялікім напружаннем. 30 жніўня 1963 г. спецыяльна створаная камісія падпісала акт прыёмкі школы. Праўда, пасля гэтага яшчэ два тыдні ішлі работы ў харчблоку, больш трох месяцаў будаўнікі завіхаліся ў спортзале і на спартыўнай пляцоўцы. Але самае складанае было вось у чым: у школе не было вады. Эксперыментальная бязвежавая ўстаноўка падачы вады не апраўдала спадзяванняў і праектантаў, і будаўнікоў. Аўтаматыка, устаноўленая ў глыбокім сырым калодзежы над свідравінай, выходзіла са строю. Прыйшлося ў аварыйным парадку ўзводзіць воданепорную вежу (на пагорку ў скверы), якая пасля доўгі час працавала на патрэбы школы і першых чатырохпавярховых дамоў у цэнтры горада.

Школа-гімназія № 1 у хуткім часе будзе адзначаць свой стогодowy юбілей. Мне наканавана было вучыцца ў гэтай школе, будаваць яе і пятнаццаць гадоў працаваць тут. За гэта я ўдзячны лёсу і тым настаўнікам, з якімі мне прыйшлося шчыра дбаць пра яе бліскучы гістарычны шлях.

Як бачна з вышэйказанага, я меў прамое дачыненне і да школы № 2 г. Дзяржынска, і да татаршчынскай сярэдняй школы. І гэта не ўсё. У свой час мая пасада сакратара райкама КПБ абавязвала мяне станоўча ўплываць і на лёс іншых школаў. У пачатку шасцідзятых гадоў востра стаяла пытанне аб будаўніцтве томкавіцкай і дварышчанскай сярэдніх школаў. У той час нам далі зразумець, што асігнаван-

няў з дзяржаўнага бюджэту на гэта не будзе. Тады мы знайшлі другое выйсце: будаваць хоць невялікія школьныя будынкi за кошт мясцовага бюджэту пры актыўным удзеле мясцовых гаспадарак.

Вось такім чынам будавалі томкавіцкую школу. Тут была заслуга тагачаснага старшыні калгаса «Камінтэрн» Пятра Іванавіча Адашкевіча, з дапамогай якога школа была хутка збудаваная, хоць былі вельмі вялікія цяжкасці з набыццём будматэрыялаў, асабліва цэглы і шыферу.

Помню, завезлі мы шыфер для школы, а старшыня калгаса ўзяў ды накрыў ім новы кароўнік. На маё даркорлівае пытанне: «Як жа магло такое стацца?» – Пётр Іванавіч доўга маўчаў, а пасля заявіў: «Ну не прымуце ж вы мяне знімаць страху з кароўніка і цягаць шыфер на школу». Пасля зноў памаўчаў і дадаў з упартасцю, якая была яму ўласціва: «Праз два тыдні будзе шыфер і для школы». У якія дзверы ён ступаў – пераз якія парогі пераступаў – мне невядома. Але шыфер здабыў, і школу накрылі.

Інакш склаліся абставіны ў Дворышчы. Выкарыстаўшы фінансаванне з мясцовага бюджэту, дырэктар саўгаса Багамазаў адначасова распачаў будаўніцтва і школы, і будынка адміністрацыйнага саўгаса. Памяшканне канторы ўзвялі хутка, а вось будаўніцтва школы закінулі. А тут вось-вось новы навучальны год. І тады па маёй прапанове райкам прыняў пастанову: школу часова размясціць у адміністрацыйным будынку. А новую тыпавую школу ў Дворышчы пабудавалі значна пазней, і ўзначаліў яе шчыры на добрыя справы і працавіты педагог Мікалай Іванавіч Хацько, які кіраваў школай чвэрць стагоддзя.

Вось такія цяжкасці даводзіла пераадоўваць у далёкія шасцідзятая гады. Сапраўдны росквіт у будаўніцтве школаў наступіў пазней, калі былі пабудаваныя сучасныя памяшканні ў Фаніпалі, Станькаве, Негарэлым і іншых населеных пунктах. Яны і цяпер глядзяцца прыгожа і ўтульна, як сапраўдныя маякі інтэлектуальнай годнасці дзяржавы і нацыі.

Віктар НАВІЦКІ

(З кнігі «След на зямлі». Дзяржынск, 2007)

У наследаванні Бурачку

Такая кніжачка стала чарговым здабыткам бібліятэчкі «КГ» дзякуючы працы Уладзіміра Ільча Содала, выдавецтва «Кнігазбор» і спонсарскай дапамозе многіх рупліўцаў беларускасці, якім аўтар выказаў у кнізе шчырую ўдзячнасць за грашовую дапамогу.

Што да саміх народных апавяданняў, то, як кажа ў прадмове У. Содаль, распачаў іх збіраць і апрацоўваць Францішак Багушэвіч. У 1899 годзе ён падрыхтаваў да друку зборнік «Беларускія апавяданні Бурачка». Але цензары не дазволілі гэтаму зборніку пабачыць свет. І ўсё ж многае з сабранага Ф. Багушэвічам дайшло да нас.

Народныя сюжэты, народная мова, сялянскія жарты і хітрыкі, кемлівасць і высокародства – усё гэта знайшло сваё адлюстраванне ў зборнічку народных апавяданняў, сабраных У. Содалем.

Наш кар.

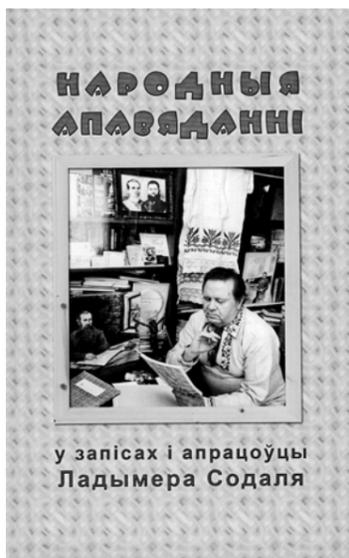
Малюнак Міколы ГІРГЕЛЯ

Няпрошаныя госці

У сталіцы павялічылася колькасць выпадкаў, калі ў дамах пачалі будаваць свае гнёзды восы. Гэта прычына гараджанам няма ла турбот і затойвае ў сабе пэўную небяспеку, бо ўкус гэтых насякомых не толькі непрыемны самі па сабе, але і ў пэўных выпадках наносіць шкоду здароўю чалавека, а часам прыводзяць да смерці. У службу МНС нярэдка прыходзяць такія паведамленні, і нашым падраздзяленням прыходзіцца вынішчаць гнёзды і восаў (у горадзе няма спецыяльнай каманды). Але грамадзяне могуць вынішчаць асіныя гнёзды самастойна, прытрымліваючыся пры гэтым мераў перасцярогі і пэўных правілаў. Восы значна старэйшыя за самага чалавека, яны прайшлі вельмі доўгі шлях эвалюцыі. Па словах спецыялістаў, ім каля 20 мільёнаў гадоў. За гэты час восы навучыліся добра абараняцца і нападаць у выпадку магчымай небяспекі. Звычайна гэтыя насякомыя джаляць у бліскучыя месцы. Любімыя іх месцы ў чалавека – вочы, лысіна, рукі і твар. Таму, калі вы самі будзеце вынішчаць асінае гняздо, закрыйце адзеннем усе адкрытыя часткі цела.

Самастойна зняць гняздо магчыма наступным чынам. Вазьміце вялікі поліэтыленавы мяшок і надзеньце яго на гняздо, апрацуйце гняздо дыхлафосам і акуратна страсіце або сарвіце яго ў мяшок. Дадайце дыхлафосу і ў мяшок, моцна звяжыце яго і спаліце (толькі не на балконе). Таксама сабраць восаў і гняздо можна пры дапамозе пыласмока, пасля гэтага (перад адкрыццём пыласмокавай камеры) апрацаваць яго дыхлафосам, а гняздо, якое знаходзіцца ўнутры, спаліць. Бо, такім чынам вы збераце толькі тых восаў, якія знаходзяцца ў гняздзе. Неабходна паўторна апрацаваць дыхлафосам гэтае месца пасля заходу сонца. Да гэтага часу ўсе восы, што засталіся, прылятаюць у гняздо, а з прычыны яго адсутнасці пачынаюць віць новае і адразу ж «кладуцца спаць». Апрацаваўшы месца, дзе раней было гняздо, вы пра восаў больш не ўзгадаеце.

Вольга ЦЫНКЕВІЧ,
інспектар ЦРАНС

у запісах і апрацоўцы
Ладымера Содала

Пасля вячэры спаць кладуцца

Трэба было парабку ісці сена касіць, дык ён сеў сне-

даць. І надта ж яму мала наліла гаспадыня. З'еў ён той сняданак і кажа:

– Каб часу не марнаваць, давай, гаспадынька, і за палудзень. Нешта я ад сняданку не пачуўся.

Дала яна яму і за палудзень. З'еў ён і гэта ды зноў кажа:

– Давай і за вячэру!

Тады што? З'еў ён і за вячэру, адкінуўся на лаву, капот накінуў дык кажа:

– У нас пасля вячэры спаць кладуцца.

Спалохалася гаспадыня:

– Што ты, Яська!.. Ідзі касі! Будзе табе яшчэ сёння і палудзень, і вячэра...

Барджэй будзе

Сабраліся дзед і баба ў госці. Ужо і воз нагатавалі. Раптам баба кажа:

– Дзед, пакуль тыя госці, давай паабедзем. Усё роўна боршч у печы стыне.

– А то і праўда, – пагадзіўся дзед. – Можна і паабедцаць.

Селі за стол. Баба дастала боршч з печы. У адну міску мяса выклала, у другую баршчу наліла.

– Ты, кажа дзеду, – боршч еш, а я мяса. Так барджэй будзе.

Паглядзеў дзед на бабу моўчкі, нічога не сказаў. Паабедалі і да фурманкі падаліся. Баба пачала на воз усаджвацца, а дзед ля каня капашыцца: то за супонь возьмецца, то спражку на падбрушніку паправіць. Не агледзелася баба, як дзед каня выпраг і верхам на яго скочыў.

– Ты куды? – адно і паспе-ла спытацца.

– Як куды? – усміхнуўся дзед. – А ў госці... Ты на возе, а я на кані... Так барджэй будзе.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

Й – адзінаццатая літара беларускага алфавіта. Паходзіць з кірыліцкай Н («іжэ»), якая ўзнікла на аснове грэка-візантыйскай устаўной Н («эта»). Утвораная шляхам далучэння дыякрытычнага знака. У старабеларускай графіцы ўжывалася з XVI ст. (у рускай – з 1735 г.), абазначала гук «й» пераважна ў друкаваных кнігах («доброедзейство», «Зизаний», «тайна», «хитрый»). У рукапісах XVII ст. ужывалася радзей, паралельна з паерыкам ('): «уйти – у'ти», «сейм – се'мъ». Лічбавага значэння не мела.

У сучаснай беларускай мове абазначае сарна-шумны мяккі шчылінны сярэднязычны гук «й» пасля галосных. Бывае вялікая і малая, мае рукапісную і друкаваную формы.

К – дванаццатая літара беларускага алфавіта. Паходзіць з кірыліцкай К («кака»), якая ўзнікла на аснове грэка-візантыйскай устаўной К («капа»). У старабеларускай графіцы ў сувязі з функцыянаваннем розных пісьмовых школаў і выкарыстаннем розных тыпаў пісьма (устаў, паўустаў, скоропіс) ужывалася ў некалькіх варыянтах, якія дапамагаюць вызначыць час і месца напісання пэўнага помніка. Абазначала гукі «к», «к'» («камень», «кислый»). Мела лічбавае значэнне «дваццаць». У XVI ст. акрамя рукапіснай формы набыла друкаваную.

У сучаснай беларускай мове абазначае шумныя глухія выбухныя заднеязычныя зычныя гукі «к», «к'». Бывае вялікая і малая, мае рукапісную і друкаваную формы.

Пры класіфікацыйным падзеле мае значэнне «адзінаццаты» (група «к»), пры лічбавай нумарацыі – дадатковае значэнне для размежавання прадметаў пад адным нумарам (шыфр № 8к).

КАБАТ, кабацік – 1) верхняе мужчынскае і жа-

ночае адзенне. Шылі з цёмнага валенага сукна або футра. У Беларусі вядомы з XVI ст. Кароткі кабат кроілі з адразной або суцэльнай баскай, з рукавамі або без іх. Аздаблялі нашпўкамі тасьмы, шнура, аблямоўкай розных тканінаў. Вылучаліся цёмна-карычневая і чорныя кабаты дамачаўскага строю, аздобленыя цёмна-сінім маляўніча выкладзеным шнурам, дэкаратыўным штапам, з баскай, у выглядзе клінкоў ці спаднічкі; 2) састаўная частка народнага касцюма беларускіх жанчынаў – апрачка ў выглядзе безрукаўкі. Тое самае, што гарсэт.

КАБЫЛА – гульня-паказ і маскарна-персанаж у старажытным калядным абрадзе. Называлася таксама «кабылка», «конь», «вадзіць кабылу». Абрад звязаны з традыцыяй земляробчых святкаванняў зімовага сонцазвароту. Мяркуюць, што пачатак бярэ з часоў язычніцтва. Найбольш папярэная на Палессі, дзе захавалася і ў наш час як элемент калядання.

«Кабылу» рабілі з двух рэштатаў, якія замацоўвалі на канцах кія, спераду прыладжвалі галаву з вушамі, ззаду – хвост. Іншы варыянт: з пруткоў ці сцябліннаў лазы спляталі каркас, з палатна сшывалі галаву, якую напіхвалі саломай, грыву і хвост рабілі з пянькі. «Кабыла» мела выгляд чалавека на кані, вершніка. Паміж рэштатамі ці ў «рэбры» ўлазіў хлопец, якога накрывалі старой світкай ці поцілкай, каб не было бачна ягоных ног. У Гомельскім павеце месцамі яшчэ на галаву «Кабылкі» надзявалі аброць і вешалі званочак.

«Кабыла» – своеасабліва карнавальная гульня, вясёлы тэатралізаваны паказ, святочная забава – менавіта так яна ўспрымалася ўдзельнікамі і глядачамі. Часам яна вельмі нагадвала «Казу», але замест «дзед» ў ёй дзеіў «цыган» у падраным каптане, з размаляваным сажаю тварам, з пуга ў руцэ. Сцэнка складалася з «муштравыкі», «смерці» і «ўваскрасення» «Кабылкі».

Элементы гульні ўвайшлі таксама ў паказы народнага тэатра. Так, у народнай драме «Цар Максіміліян» разыгрывалася сцэна абмену коней. Самарэкамендацыя «цыгана», апавяданне пра ягоныя прыгоды зафіксаваныя ў паказах народнай драмы і батлейкі.

Кабат хлапечы.
Брэстчына.
Пачатак XX ст.